

**AANTEEKENING OMTRENT EENE SCHILDERIJ
VAN HET JAAR 1363, VOORKOMENDE IN DE
VERZAMELING VAN DEN RIDDER**

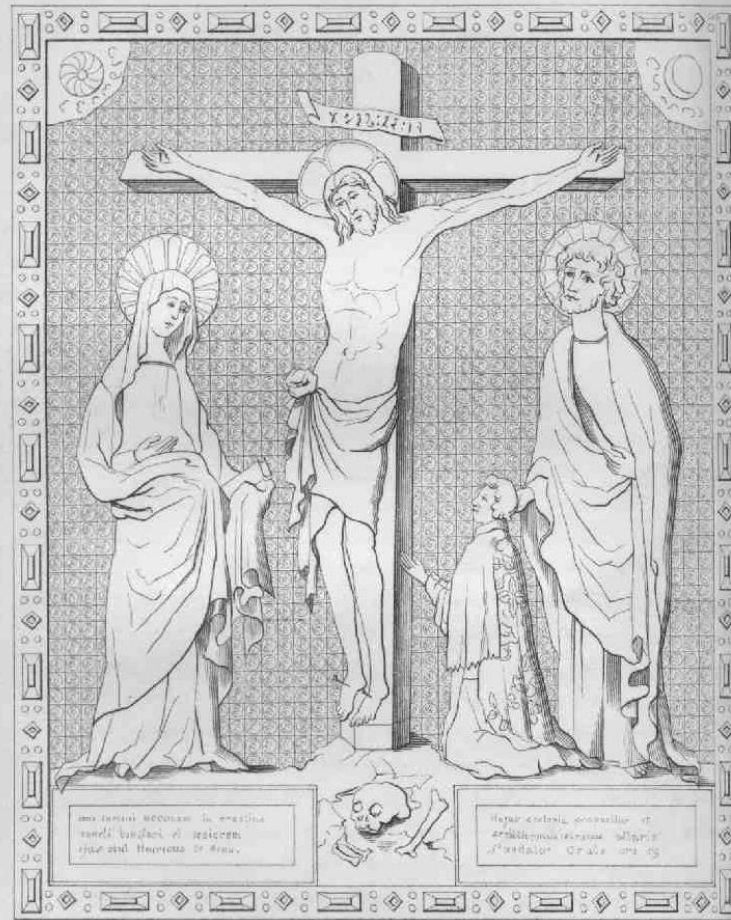
Florent van Erboorn,

Oud Gouverneur der Provincie Utrecht.

Met de Afbeelding.

Weinig zijn wij bekend met de manier der Schilders en Graveurs van die landen, waar zich later de Vlaamsche en Hollandsche scholen gevormd hebben. Opklimmende tot de Gebroeders van Eyck, is het beeldhouwwerk, hetwelk de portalen onzer hoofdkerken versierde, door de woede van de beeldstormers der XVIe eeuw vernield; de schilderijen, waarmede de muren van deze bewonderingswaardige gebouwen versierd waren, werden met kalk overdekt; de muren werden gewit, en van tijd tot tijd ontblooten de afvallende schilfers, gelijk men zich hiervan in eene kapel van de kerk te 's Hertogenbosch en te Utrecht kan overtuigen, voortbrengselen die niet zonder verdiensten zijn, maar tegen welker verlies wij niets dan ons innig leedwezen kunnen overstellen, zelfs in de kerken van die landen, welke niet van de Roomsche Godsdienst zijn afgeweken; het Vandalismus, dat zoo vele jaren stand hield, waarin men alles afkeurde hetgeen vroeger dagteekende dan den tijd van Rubbens, heeft niets gespaard; in de

VI. Dl. I. St. 15

*Schildery op gouden grond van 1363,
voorkomende uit de St. Janskerk te
Utrecht.*

handschriften alleen kan men den stijl nog opsporen der beeldende kunsten van dien tijd, maar het is mij niet bekend, dat men aan elke der klassieke afdeelingen van ons land het onderscheid van stijl heeft pogen toe te schrijven, die haar afzonderlijk en kennelijk eigen was, of na te vorschten, of al de voortbrengselen der kunst in de landen door den Neder Rijn besproeid, in de XIV eeuw niet hetzelfde karakter hadden, waarvan de Stad Keulen ons een groot aantal modellen oplevert. — Stephanus, die de beroemde schilderij heeft bewerkt welke thans in de hoofdkerk dier Stad prijkt, was de hersteller der school, bijna ter zelfder tijd, dat de Gebroeders van Eijck Vlaanderen door hunne meesterstukken beroemd maakten.

Wij weten dat Albert van Ouwater in datzelfde tijdvak in Holland bloeide; Geretje van St. Jan, en eenige andere kunstenaars zijn hem daarna gevolgd; maar hunne namen alleen zijn tot ons gekomen, zonder ze met eenige zekerheid aan eene der voortbrengselen van dien tijd te kunnen hechten. Vóór hen kennen wij geene andere schilderstukken, dan die altijd aan Keulse kunstenaars zijn toegeschreven, en ik weet niet dat er ergens in ons land een schilderstuk bestaat vroeger dan van de Gebroeders van Eyck, hetgeen men met grond beweren kan voor eene van onze steden geschilderd te zijn, en nog minder door eenigen kunstenaar, die haar niet vreemd was. Alles dus, hetwelk over dit tijdvak eenig licht zou kunnen verspreiden, komt ons voor belangstelling te verdienen, en deze overtuiging noopt ons hier de schets te geven van een stuk, hetwelk zonder twijfel wel geene aanspraak kan maken op schoonheid, maar het eenigste is, dat tot ons is overgekomen, en hetwelk wij aan de school van ons land kunnen toeschrijven, uit den tijd die het schilderen in olijverw vooraf ging, welke door de Gebroeders van Eyck in werking gebragt en daarna verspreid werd. Het bevindt zich in de verzameling van Gothische schilderstukken, bijeengebragt door den Ridder van Erthorn, Oud Gouverneur der Provincie Utrecht, thans te 's Gravenhage; in welke

onder anderen twee door Jan van Eyck in het begin der 13° eeuw onderteekende stukken te zien zijn, waarvan de vergelijking met de evengemelde schilderij de schrede die de kunst dezen beroemden man verschuldigd is op de tastbaarste wijze aantoot.

Deze schilderij heeft eene hoogte van $4.8\frac{1}{2}$ bij 4—7 Rijn. voet; de lijst, maakt een gedeelte uit van het paneel, en is even als de grond van de schilderij verguld.

Deze lijst geheel verguld en zonder eenig snijwerk, is versierd met afbeeldingen van gekleurde steenen, gelijk in die tijden ook gebruikelijk was voor den band van boeken; het paneel is overdekt met een laag witsel verguld, waarop kleine kringen zijn ingedrukt, die de beeldtenis van eenen leeuw omvatten. De schilderij stelt voor den Heiland aan het kruis, aan welks voet de H. Maagd en Johannes, gelijk ook de beeldtenis van eenen monnik, van veel kleinere proportie. Dikwijls ziet men op de Italiaansche schilderstukken van vroegere eeuwen op die wijze de gewone menschen in vergelijking van de Heiligen, hier als helden voorkomende, in een kleinere gedaante voorgesteld; als ook het kleinste hoekje mogelijk uit den gouden grond met verw bedekt, wanneer de lucht of de hemel in het voorwerp diende vertoond te worden; uit het bijschrift aan den voet der schilderij ziet men dat dit het afbeeldsel is van den monnik Hendrik van Rijn, aartsdiaken van St. Jan te Utrecht van 1344 tot 1363.

Deze Prelaat stierf aldaar den 6^{den} Junij van dat jaar, en dit schilderstuk, hetwelk te Utrecht in 1829 gevonden is, versierde het altaar door dezen monnik opgericht, gelijk het opschrift aanduidt, vervat in deze woorden: Anno domini MCCCLXIII in Crastino Sancti Bonifacii et sociorum ejus, obiit Henricus de Reno, hujus ecclesiae praepositus et archidiaconus istiusque altaris fundator, Orate pro eo. *In het jaar O. H. 1763 dags voor dien van den H. Bonifacius en zijne gezellen, Stierf Henricus van Rijn, proost en aartsdiaken dezer kerk, stichter van dit altaar, bidt voor hem.*

Die dag viel op 13 Mei, en van dien van Rijn uit eene

bekende familie, wordt onder anderen melding gemaakt in een charter bij v. Mieris aangehaald, Ch. B. 2 D. p. 833 (1).

Niettegenstaande het zeker is dat deze schilderij eene kerk van Utrecht heeft versierd, zou zij toch door eenig Keulsch kunstenaar geschilderd kunnen zijn, daar Keulen de aartsbisschoppelijke zetel van Utrecht was en de betrekkingen tusschen deze twee steden zeer groot waren; ondertusschen heeft de vergelijking, die ik gelegenheid gehad heb te maken met de miniaturen van een handschrift van 1565, aanwezig in de rijke boekerij van den H. Wel Geb. Heer Baron van Westreenen van Thielandt Staatsraad te 's Gravenhage, en de bijbel van 1560, N°. 11 in de Koninklijke Bibliotheek benevens de kunststukken in het Museum te Leijden, mij overtuigd, dat de stijl in de teekenkunst in dien tijd dezelfde was in Holland, Vlaenderen en op den Neder-Rijn.

Wij zullen hieronder opgeven de overeenkomst in teekening welke wij vinden tusschen deze miniatuur in de schilderij van Utrecht van welke wij meer uitvoerig willen spreken. Het blijkt uit de bijzonderheden, welke ons uit het leven van de Gebroeders van Eyck bekend zijn zoowel als uit het rapport over de scheikundige ontledingen van de Professoren Geiguer en Reiman, dat de dagteekening der schilderij, welke wij hier bedoelen, echt is, hetwelk bewijst, dat zij is van voor den tijd dat de olijerw in gebruik was, (zie de werken van van Wagen en J. Schapenhauwer, Carl. van Mander en de *Message des Arts*). Zij zou dus vervaardigd zijn op de wijze, bekend onder den naam van *schilderij à tempera*, en de kleuren daarop gebragt door middel van eidojer en sap van den vijgenboom, ten minste naar de meening van Zoach von Sandrast. (*Teutsche Academie der Bau- Bild- und Malerey-Künste*).

Zij die met de voortbrongselen der Keulsche school bekend zijn, zullen niet aarselen, deze schilderij tot dezelve te brengen.

(1) Zie van Heussen en van Rijn, Beschrijving van Utrecht's Bisdóm, Tom. II. p. 28.

Ik reken dat zij behoort tot het eerste tijdvak der schilders van den Reder-Rijn, dewijl zij vroeger is dan het gebruik der olijerw en van een tijdvak, waaria de kunst zich nog niet uit hare laagte had verheven, waaruit de Schilder van de Domkerk te Keulen haar heeft opgerigt, en die door Albert Durer in het verslag zijner reis, *meester Steven* genoemd wordt. Te Keulen zelve splitst men dit tijdvak in tweeën, en het eerste gedeelte der XIVe eeuw, zou zich van het tweede onderscheiden door de proportie der meer ranke figuren, de meer gekrulde haarlokken, en het aanbrenge van zekere Gothische kenteekenen. De eigenlijke Gothische stijl, had zich toen nog niet in de beeldende kunsten ingedrongen, De schilderij waarvan wij hier eene schets geven, herinnert ons de Grieksche en Romeinsche manier in den tooi der draperien van het hoofdhaar, enz. en bij het gezigt van deze beelden zonder behoorlijke evenredigheid en ontbloot van smaak en uitdrukking, wordt men echter onwillekeurig herinnerd aan de schoone standbeelden van Oud Griekenland.

Deze overeenkomst bewijst alleen hoezer de kunst heeft kunnen vervallen en heeft niets belangrijks dan om eenen nieuwen schakel aan te toonen tusschen het Oosten en andere landen, en de studien die onze kunstenaars zelve in die tijden naar de oude beelden mochten gedaan hebben. Eerst later zijn zij daarvan afgeweken, maar hebben altoos zekere eigenaardige gronden in hunne compositien blijven behouden, waarvan de Christus tusschen zijne moeder en zijn geliefkoosden Discipel tot in onze dagen doorgedrongen heeft. In de Russische kerk is zulks zoo ver gebragt dat men er hendaags de godsdienstige schilderijen uitvoert in den Bizantijnschen stijl.

De Italianen hadden, bij het herleven der kunsten, dezelfde meesters als diegenen, welke door de kunstenaars aan deze zijde der bergen werden nagevolgd. In het jaar 1200 hield een zekere Stephanus bij hen eene teekenschool te Venetien; maar weldra lieten zij alle andere volken verre achter zich, die zulk een schoonen hemel misten, en de gedenkteek-

kenen der oudheid niet voor oogen hadden. De kunstkenner kunnen deze vergelijking maken, wanneer zij de schoone verzameling van Italiaansche schilderijen uit de 12^e, 13^e, 14^e en 15^e eeuw doorloopen, behoorende aan den Heer Artaud, thans te Parijs, *Rue Bourbon*, N°. 7, en in het Koninklijk Museum aldaar. Zij zullen daar tevens schilderijen van dien tijd vinden, die reeds groote schoonheden bevatten, welke men uit dat tijdvak en zelfs veel later te vergeefs bij ons zou zoeken. Om mijne vergelijking te voltooien, trachte ik mij te verzekeren of de schilderij van de kerk van Utrecht niet een al te middelmatig voortbrengsel van de kunstenaars van ons land ware, om in aanmerking te komen, en ik vestigde mijne aandacht terstond op de reeds aangehaalde handschriften, in hetzelfde tijdvak vervaardigd. Het kostbaar misboek van den Heer Westreenen draagt een opschrift, hetwelk in andere opzichten merkwaardig is, en luidt als volgt. — Anno domini 1565 sabbato post nativitatem beatae Mariae virginis, fuit perfectus liber iste a Laurino *illuminatore publico* de Antwerpia immorante Gandavo. Deo gratias, hic scribi et illuminari ob laudem Dei et ecclesiae sanctae fecit nobilis Arnoldis dominus de Rummen et Gaesbeke Baro. Orate pro eo. Wij zullen enkel aanmerken, dat zoo min in dit uitmuntend en zeldzaam handschrift als in den bijbel van 1560 meer kunst bestaat dan in de schilderij; in andere landen schijnt men het echter in de 14^e eeuw verder gebragt te hebben, zelfs in veel vroegere tijden, en zullen onder dat oogpunt onze lezers het kerkboek van Ludovicus den negende (St. Louis) in de koninklijke boekerij te Parijs aanbevelen, dat hier te lande een missael van 1523 door zekeren Pierre Raimbocourt versiert. Wij zouden bij deze vergelijking, even als in eene vroegere stelling melding gemaakt hebben van het bekend Egmonds handschrift, in het *huuszittend leven* door van Wijn breedvoerig beschreven, en met platen uitgegeven, ware het niet, dat bij nader onderzoek men op den gedachte gekomen was, dat misschien alleen de bladzijde, op welke het beeld van Graaf Diederik zich vertoont, hier te lande vervaardigd, en het

werk zelf van andere dagteekening, mogelijk uit Engeland herwaarts gekomen was met de eerste christelijke zendelingen, en vervolgens de overeenkomst in sommige deelen van beide kunstwerken hier minder van belang is, en enkel tot bewijs kan dienen, dat hoe verder men in de middeleeuwen opklimt, hoe minder verschil er bestaat tusschen voortbrengselen van de kunst in de westersche landen.

De school van Vlaanderen is den liefhebbers genoegzaam bekend; maar in hoe ver de Hollandsche van deze beide te onderscheiden is in de 15^e eeuw, valt moeilijk te bewijzen; wij zijn volstrekt onbekend met de werken van Albert van Ouwater en zijne opvolgers; de schilderijen in sommige verzamelingen aan die eerste Hollandsche Schilders toegeëigend dragen geen de minste teekens van echtheid. Wilde men de eerste proeven van Hollandsche kunst, naar die van eenen lateren datum beoordeelen, en deze erkennen in de kunststukken somtijds hier en daar in die gewesten gevonden, die zich van dezulke, welke aan Vlaamsche meesters moeten toegekend worden, onderscheiden, zou men nu zeggen, dat zij in geen manier voor deze laatste heeft moeten wijken, waarvan de oude zegels van de Graven tot bewijs kunnen dienen, en menig stuk aan de Brugsche school gegeven, eigenlijk aan de Hollandsche toekomt. Het staat dus vast, dat vóór de Gebroeders van Eijck, de Keulsche, Hollandsche en Vlaamsche scholen slechts ééne uitmaakten; in dien tijd heeft die van Keulen een afzonderlijk karakter aangenomen, welke men ziet in de voortbrengselen van Meester Willem en Meester Stevens,

Wij zijn onbekend met de voortbrengselen van Albert van Ouwater; maar later zien wij geen duidelijk kenmerkend onderscheid tusschen de Gothische schilderstukken van de leerlingen en opvolgers van de Gebs. van Eyck, en die welke men in Holland heeft gevonden, toen men zich in beide gedeelten van het land op dezelfde wijze tot stukken uit de gewijde geschiedenis bepaalde; eerst veel later, toen de kerkhervorming in de noordelijke provincien aan de schil-

derkunst de beoefening van het historische vak, te dier tijde uitsluitend aan de versiering van kerken toegewijd, slechts zeldzaam mogelijk maakte, hebben de Hollandsche schilders zich beroemd gemaakt door hunne schilderijen uit het dagelijksch leven, door hunne bestudering van landschappen en zeegezigten.

Tegenwoordig is het onderscheid minder merkbaar, en ofschoon de Academie van Antwerpen meer bijzonder is georganiseerd voor de beoefening van het historie schilderen, zou men niet kunnen zeggen dat een Hollandsch schilder, die hetzelfde vak beoefende, eenen stijl zou hebben, waaraan men hem zou kunnen herkennen.

Naar het oorspronkelijk uitgegeven in den Messenger de Gand, 1829.